

Səba HÜSEYNOVA *

**AZƏRBAYCAN SSR-də MADDİ MƏDƏNİYYƏT ABİDƏLƏRİNİN
ÖYRƏNİLMƏSİ VƏ QORUNMASININ TƏŞKİLLİ (1930-1950-ci illər)**

Açar sözlər: Azərbaycan SSR, arxeologiya, abidələr, qazıntılar, maddi mədənİyyət abidələri

Keywords: Azerbaijan SSR, archeology, monuments, excavation, material and cultural monuments

Ключевые слова: Азербайджанская ССР, археология, памятники, раскопки, материальные и культурные памятники

Şimali Azərbaycanda sovet hakimiyyəti illərində Cümhuriyyətin hakimiyyətinin devrilməsindən və burada bolşevik hakimiyyətin qurulmasından bir qədər sonra bütün tərəfələrin kəndlilərə verilməsi məsələsi gündəmə gətirildi. Bu, ölkənin maddi-mədənİyyət abidələrinin və onların qalıqlarının da yerləşdiyi ərazilərin əkin-biçin üçün kəndlilərə verilməsini nəzərdə tuturdu. Ona görə də hakimiyyətdə təmsil olunan bir sıra ziyalilar bunun qarşısını almaq və abidələrin qorunması, daha sonra isə öyrənilməsi məsələsini gündəmə gətirdilər. İlk olaraq Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığının Kollegiyası 1920-ci il mayın 24-də bu məsələyə baxdı və qərara alındı ki, tarixi abidələrin mühafizəsi məqsədilə Komissarlığın nəzdində Arslan Kriçinski, Mirzə Camalov və Ağayevdən ibarət yarım-söbə yaradılsın [2, v. 7-8]. Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığının Kollegiyası bu məsələni təkrar müzakirə etdi və əvvəlcədən hazırlanmış iş planını təsdiq etdi [2, v. 38-39]. Təklif olundu ki, iş üçün mükəmməl səmetə tərtib olunsun və işlərin dayandırılmaması üçün hələlik bütün xorcələr Məktəbdən kənar şöbənin sərəncamında olan vəsait hesabına ödənilsin. Ölkənin maddi mədənİyyət abidələrinin qorunmasının təmin olunması üçün Xalq Ziraət (Torpaq) Komissarlığı üzrə dekret layihəsi hazırlandı və bu layihə 1920-ci il iyunun 16-da Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığının Kollegiyasında geniş müzakirə olundu [2, v. 172-178]. Layihədə bildirilirdi ki, "Dağılmış və salamat qalmış qədim abidələrin yerləşdiyi torpaq sahələri Azərbaycan SSR-in zəhmətkeş kəndlilərinə verilməməli-

* Hüseynova Səba - Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti huseynovre@gmail.com

dir." Lavjıbəyə edilən əlavə oevdə isə abidənin mümkün rövüşü sadələnir və onların abidə olması əlamətlərini bildirən izahat verildi [2, v. 172]. Bundan əlavə torpaq bölgüsü ilə məşğul olacaq bütün məsul işçilərin bu məsələdə diqqətli olmaları onların nəzərinə çatdırılırdı və bildirilirdi ki, bu dekreti pozan hər bir şəxs Respublika Ali İnqilab Tribunalı qarşısında cavab verməli olacaq.

Təbii ki, bu heç də o demək deyil ki, adı çəkilən qərar qəbul olunan kimi bütün işlər yoluna qoyuldu. Bu, yalnız qəbul olunmuş qərar idi və onun icrası o qədər də asan deyildi. Çünkü vəzifə tutan şəxslərin hamisi vətənpərvər və maddi mədəniyyət abidələrini sevən şəxslər olsaydılar da belə, nəzərdə tutulan proqramların hamısını yerinə yetirmək mümkün deyildi. Çünkü bunların hamısının icrası üçün lazım olan pul vəsaiti yox idi. Hətta arxeoloji qazıntıların aparılmasına vəsait ayırmak imkanı yox idi. Məsələn, Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığının Kollegiyasının 1921-ci il noyabrın 21-də keçirilən iclasında Zurnabəd və Ağdam ətrafında qazıntı işlərinin aparılması üçün 25 milyon rublun ayrılması barədə Baş Muzeyin xahişi rədd edilmişdi [3, v. 77axr.]. Çünkü elə həmin protokolda göstərilədiyi kimi, vəsait Volqaboyundan Azərbaycan SSR-ə gətirilən ac uşaqların ərzaq təminatına yönəldilmişdi [3, v. 77, 85-86]. Yeri gəlmışkən, Azərbaycan SSR rəhbərliyi Mərkəzdən xahiş edirdi ki, Azərbaycan SSR-ə gətirilən Volqaboyu aclarının respublikadakı ağırlığını cüzi də olsa, yün-gülləsdirmək üçün hər hansı məsələni qəbul etməyəcək.

After a year of increasing house prices, Dublin has largely stopped selling houses. As a result, the market is at a standstill. House prices are plateaued at €120,000. Dublin's median price has risen during the year. This was reflected by house price growth. In Dublin, we recorded a 1% increase in house price growth. This is significantly higher than the average house price growth in Ireland. Dublin's house price growth is 11% higher than the national average. House price growth in Dublin is 11% higher than the national average.

abidələrinin "öyrənilməsi" və qorunması ilə bağlı məsələlərdə böyük zəhmət çəkmişlər [4, v. 16]. Əslində bu sahədə bu vaxta qədər aparılan elmi-tədqiqat işləri kortəbi xarakterdə idi. Amma adı çökəklin İnstitutun yaradılmasından sonra bu sahədəki işlərin icrası konkret plan üzrə ardıcılıqla aparılmağa başladı. Bu bölmənin tarix, maddi mədəniyyət və etnoqrafiyadan ibarət seksiyaları var idi. İnstitutun tarixi-ethnoqrafik bölməsində o dövrün görkəmlü alimləri İ.İ.Meşənanov, İshaq Cəfərzadə, Saleh Qaziyev, Nina Minkeviç-Mustafayeva, Zelik Yampolski, B.Latinin, T.Passek və b. çalışırdılar [bu barədə daha etraflı bax: 12, 136-140]. Məhz bu dövrdə tarix, arxeologiya, etnoqrafiya sahəsində ilk milli elmi kadrların formalşeması prosesi başlamışdı. Burada artıq maddi mədəniyyət abidələrinin öyrənilmesi üçün milli arxeoloji kadrların hazırlığı da gedirdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda milli arxeolojiyanın təşəkkülü və inkişafında akademik İ.İ.Meşşaninovun böyük xidmətləri olmuşdur. 1929 və 1933-cü illərdə İ.İ.Meşşaninovun rəhbərlik etdiyi arxeoloji ekspedisiyalar Mil-Qarabağ düzənliyi və Dağlıq Qarabağda daha geniş miqyasda tədqiqatlar aparmışlar. Tədqiqatlar gedişində müxtəlif dövrlərə aid onlarla yeni abidələr qeydə alınmış, ərazinin arxeoloji xəritəsinin tərtibinə başlanılmış, Azərbaycanda arxeoloji tədqiqatlarının sonrakı inkişaf problemi irəli sürülmüşdür [7, 8].

Göründüyü kimi, artıq 1920-1930-cu illerde arxeolojiya, etnoqrafiya

Congressional Committee to Investigate War Crimes in Korea (CICWIK) has been investigating the Korean War crimes committed by the United States military since 1993. The CICWIK has conducted over 100 investigations in South Korea, Japan, and the United States. The CICWIK has also conducted numerous investigations in North Korea, China, and Russia. The CICWIK has conducted numerous investigations in North Korea, China, and Russia. The CICWIK has conducted numerous investigations in North Korea, China, and Russia.

SSRİ Elmlər Akademiyası Zaqafqaziya filialının Azərbaycan Böləmisi adlandırıldı [14, 54]. Bununla da 1935-ci ilədək – SSRİ EA Azərbaycan filialının yaradılmasından dək digər elm sahələri ilə yanaşı tarix, arxeoloji və etnoqrafiyanın da inkişafına, həm də tarixi abidələrin daha yaxşı öyrənilməsi və mühafizəsinə əvvəlki illərə nisbətən bir qədər geniş imkanlar yarandı. 1935-ci ilin oktyabrında Zaqafqaziya filialının Azərbaycan Böləməsinin SSRİ Elmlər Akademiyasının ayrıca filialına [8, 36] çevrilməsi isə Azərbaycan MEA-nın tarixində müüm bir mərhələ oldu. Daha bir müüm mərhələ isə SSRİ Elmlər Akademiyası Azərbaycan filiali Rəyasət Heyətinin 1936-ci il fevralın 27-də Tarix sektorunun bazası əsasında Martin 1-dən etibarən müstəqil Tarix, Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun yaradılması haqqında qərar qəbul etməsi oldu [1, v. 6-9]. İ.İ.Meşşaninov İnstitutun direktoru, Vəli Xuluflu isə onun müavini təyin olundu.

Bilavasitə arxeoloji abidələrin öyrənilməsi və qorunması sahəsində İ.İ.Meşşaninov, Ə.Ələkbərov, İ.Cəfərzadə, İ.Əzimbəyov, S.Aşurbəyli, A.Ələsgərzadə, Yusifzadə-Sitaş, N.Minkeviç-Mustafayeva, S.Cəfərzadə, Y.Paxomov və b.-nın böyük xidmətləri olmuşdur.

ASSR Xalq Komissarları Soveti 4 may 1935-ci ildə Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasında inqilab, incəsənət, qədim tarix və təbiət abidələrinin qeydiyyatı və mühafizəsi haqqında 9 iyun 1932-ci il tarixli Sərəncamına [16, c.335] əlavə olaraq qərara almışdır ki, “ASSR Xalq Maarif Komissarlığı nəzdindəki Abidələrin qorunması üzrə Azərbaycan Mərkəzi İdarəsinin icazəsi olmadan Arxeoloji abidələrin (qədim yaşayış məntəqələri, kurqanlar, qəbiristanlıqlar, kümbəzlər, kəhrizlər, körpülər, ovdanlar, karvansarayları, qədim rəməciidlər, və kılıshər, daş və qayalar, üzərində yazılmış yazılar, maddi tapıntılar və dəfinələr və s.) məhv edilməsi, zədələnməsi və istifadəsi qadağan edilir” [6, v. 63].

Bundan əlavə əlaqədar təşkilatlara qəti olaraq tapşırılmışdır ki, “Geoloji kəşfiyyat, tədqiqat və layihə, hidrotxniki, suvarma və digər iri təsərrüfat tikililərinin həyata keçirilməsi zamanı inşaat işçiləri ştatına arxeoloq daxil edilsin və smetada arxeoloqu saxlanılması və arxeoloji işlərin lazımı həcmidə aparılması, habelə həmin abidənin elmi cəhətdən öyrənilməsi və qeydə alınması üçün bununla bağlı zəruri xərclər (qazıntılar, fotolarının çəkilməsi, ölçülərin aparılması və s.) nəzərdə tutulsun” [6, v. 63].

Bildirilirdi ki, tikinti layihələrinin arxeoloji baxımdan təmin edilməsi məsələlərinə dair genişməqyaslı tikinti işlərinə rəhbərlik edən qurumlar Xalq Maarif Komissarlığı nəzdindəki Abidələrin qorunması üzrə Azərbaycan Mərkəzi İdarəsi ilə mütləq əlaqə saxlamalıdır.

Tikinti smetalarını təsdiqləyərkən, onları arxeoloji baxımdan təmin edən şəhərlərin Xalq Maarif Komissarlığı nəzdindəki Abidələrin qorunması üzrə Azərbaycan Mərkəzi İdarəsi ilə əlaqələndirilməsi də tələb edilirdi [6, v. 63].

Göründüyü kimi, arxeoloji və tarixi abidələrin öyrənilməsi və qorunması məsəlesi ilk dəfə belə hərtərəflı və mükəmməl şəkildə qarşıya qoynuldu. Eyni zamanda Xalq Maarif Komissarlığının bu qərarın çap edilib yayılması da tövsiyə edilirdi.

Bu dövrə Azərbaycan xalqının ictimai-siyasi həyatının, mənni və mənəvi həyatının işıqlandırılması sahəsində müəyyən işlər görüldü. Respublika ərazisində arxeoloji və etnoqrafik araşdırılmalar aparıldı, tarixi abidələrin öyrənilməsinə həsr olunmuş bir sıra yazılar çap olundu. Bu baxımdan rayonlara ekspedisiyaların təşkil olunması diqqəti cəlb edir. Azərbaycanın maddi mədəniyyət abidələrinə aid yeni materialların toplanılması tarixi-arxeoloji, etnoqrafik, epiqrafik, tarixi-memarlıq ekspedisiyalarının təşkili nəticəsində mümkün olmuşdur. 1935-1941-ci illər ərzində 80-dən artıq belə ekspedisiya və səfərlər edilmiş və 60-dan artıq müxtəlif tarixi abidə növü aşkar edilmişdir [12, 185].

Bu dövrə müxtəlif əsrlərə aid arxeoloji abidələrin qeydə alınması və tədqiqi üzrə xeyli iş görülmüşdü. Qədim arxeoloji abidələrinin öyrənilməsində Xanlar muzeyinin əməkdaşı Y.Hummelin də böyük əməyə olmuşdur. Onun tərəfindən Gəncəçay bölgəsində sistemli arxeoloji axtarışlarla bərabər 1938-1939-cu illərdə Kərkicahən, Xankəndi, Xocalı abidələrində yoxlama qazıntıları aparılmış, bir sıra siklopik abidələr aşkarlanmış, əsas etibarı ilə tunc dövrünün müxtəlif inkişaf mərhələlərinə, xüsusilə də erkən tunc dövrünə aid arxeoloji qazıntılar aparılmış, mühüm nailiyyətlər əldə edilmişdir [13, 5-6]. Y.Hummelin xidməti məhz tunc dövrünün ilk mərhələsi, yəni erkən tunc dövrü abidələrinin aşkar olunmasındadır [Hidayət, 8]. O, özü də bu tip abidələri eneolit yox, ilk tunc dövrü abidələri kimi qələmə vermişdir. Y.Hummeli əhəmiyyətli dərəcədə başqa tədqiqatçılarından fərqləndirən amil onun apardığı tədqiqatları vaxtı-vaxtında nəşr etdirməsidir [10, 67; 11, 212-213].

Ondan əlavə E.Resler, A.İvanovski, İ.I.Meşşaninov və b.-nın tədqiqatları ilə zəngin maddi mədəniyyət nümunələri toplamılmışdır. E.Reslerin Xaçınçay kurqanları istisna olmaqla, tədqiq etdiyi qalan abidələr tunc dövrünün son mərhələsi üçün xarakterik idi.

Tanjiri ya arugazaki o hida

L. Andriamananjara et al. / Journal of Polymer Science: Part A: Polymer Chemistry 48 (2010) 953–960

Consequently, the following section will focus on the relationship between the two concepts.

bir qaydə olaraq belə abidələrin mühafizə olunması tapşırılırdı. Məhz bu cür tələblərin qoyulmasından sonra arxeologiya sahəsində kadr hazırlığına rəvəc verildi. 1950-1960-cı illerdə arxeologiya sahəsində bir çox mükəmmal milli mütəxəssis kadrları hazırlanırdı. Bu qəbildən İ.Cəfərzadə, Ə.Ələk-

After taking the necessary measures to stabilize the economy, Mr. Yamamoto [initially] focused on stabilizing the yen against the dollar around the time of the Japanese invasion of Manchuria - 1931, prior to the start of the Sino-Japanese War. He was successful in his goal, as the yen appreciated against the dollar by 10% during that period. In response, Japan's Central Bank, the Bank of Japan, responded. Chairman Matsuyama, Yamamoto's mentor at the Bank of Japan, recommended that the Bank of Japan increase interest rates to combat inflation. Other central banks followed suit, and the Japanese Bank of Japan increased its interest rate to 5% to combat inflation. This was the first quantitative easing policy adopted by major countries. After years of inflationary policies, Japan had suffered from hyperinflation, causing the Japanese Yen to lose value rapidly. In response, the Japanese government took steps to combat inflation by increasing taxes, freezing wages, and reducing government spending. These actions were effective in combating inflation, but they also led to a recession. The Japanese economy contracted in 1930, and the Great Depression began.

Footnote References

12. Керимова Т.С. Из истории Национальной Академии наук Азербайджана. Баку: Тахсил, 2005. - 568 с.
13. Нариманов И.Г. Археологические памятники Гянджичайского района Азербайджана (с древнейших времен' до эпохи железа). Автореф. канд. дисс. Москва: 1955,
14. Наука и техника Советского Азербайджана. Летопись важнейших событий (1920-1987). Баку: 1987.
15. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Азербайджанской ССР. Баку: 1929, №21.
16. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Азербайджанской ССР. Баку: 1932, №18.

Гусейнова С. Р.

**ОРГАНИЗАЦИЯ ИЗУЧЕНИЯ И ОХРАНЫ ПАМЯТНИКОВ
МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР
(1930-1950 годы)**

РЕЗЮМЕ

Вопрос охраны памятников материальной культуры на государственном уровне нашел свое полное положительное решение только в 30-50-е гг. XX века. На государственном уровне особое внимание уделялось выявлению, изучению и охране археологических и исторических памятников старины. После преобразования Общества Исследования и Изучения Азербайджана в 1929 году в Азербайджанский Государственный Научно-Исследовательский Институт здесь велась исследовательская работа по выявлению памятников старины. После создания в 1936 году Института истории и археологии при АзФАНе, а позже в составе самостоятельной АН Азербайджанской ССР велись исследовательские работы по выявлению, изучению и охране памятников старины. Параллельно велись работы по подготовке высококвалифицированных археологических кадров. После этого процесс изучения археологических памятников и публикации их результатов велось планомерно.

Huseynova S. R.

**ORGANIZATION OF STUDY AND PROTECTION OF MONUMENTS OF
MATERIAL CULTURE IN THE AZERBAIJAN SSR (1930-1950)**

SUMMARY

The issue of protection of monuments and found materials at the state level, found its full positive solution only in the 30-50-ies of XX century. At the state level, special attention was paid to the identification, study and protection of archaeological and historical monuments of antiquity. After the transformation of the Azerbaijan Society for Researches and Studies in 1929 into the Azerbaijan State Scientific Research Institute, exploration work was carried out to identify the monuments of antiquity. The establishment in 1936 of the Institute of History and Archeology under AzBAS, and later as part of the independent Academy of Sciences of the Azerbaijan SSR, there were much research work on the identification, research and protection of ancient monuments. At the same time, work was under way to train highly qualified archaeological personnel. After that, the study of archaeological sites and the publication of its results was organized systematically.